

19. Yüzyılda Yabancı Kadın Seyyahların Kaleminden Osmanlı Kadını

Yağmur KÖFTER KURT*
Emrah ÇETİN**

Araştırma Makalesi

*Yüksek Lisans Öğrencisi,
Yağmur KÖFTER KURT,
Bartın Üniversitesi

ORCID: 0009-0007-1316-867X
E-posta: yagmurkofter@gmail.com

**Prof. Dr. Emrah Çetin,
Bartın Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-9330-6468
E-posta: emrahc@bartin.edu.tr

Başvuru Tarihi: 07.11.2024

Kabul Tarihi: 10.11.2024

Yayımlanma Tarihi: 30.12.2024

Atıf: Köfter Kurt, Y., Çetin, E. (2024).
"19. Yüzyılda Yabancı Kadın
Seyyahların Kaleminden Osmanlı
Kadını". *BUEFD*, 9(2), 173-185.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1581339>

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin kültürel ve sosyal dokusu, 19. yüzyılda Avrupa'dan gelen oryantalist seyyahları cezbetmiştir. Bu seyyahlar için Doğu'nun en gizemli ve ilgi çekici sembollerinden biri şüphesiz Osmanlı kadını olmuştur. Batılı edebiyat ve görsel sanatlarda sıklıkla cinsel bir obje olarak tasvir edilen Osmanlı kadını, seyahatnamelerde yer yer çelişkili yer yer olduğu gibi ele alınmıştır. Seyyahların Osmanlı kadını hakkındaki gözlemleri, dönemin hâkim olan oryantalist bakış açısından büyük ölçüde etkilenmiştir. Doğu kadını, Batılı zihniyette genellikle pasif, egzotik ve özgürlükten yoksun bir figür olarak yer almıştır. Harem hayatı, Osmanlı kadınının yaşamının merkezine oturtularak, onun kapalı ve gizemli dünyası hakkında abartılı ve çoğu zaman gerçek dışı tasvirler yapılmıştır. Seyyahlar, kadınların giyim kuşamları, eğlence anlayışları ve evlilik hayatları gibi konularda detaylı gözlemler yapmış ve bu gözlemleri eserlerinde okuyucuyla paylaşmışlardır. Ancak, tüm seyahatnameler aynı derecede önyargılı değildir. Bazı seyahat yazarları, Osmanlı kadınının iç dünyasını anlamaya çalışmış ve daha nüanslı bir portre çizmeye çabalamışlardır. Özellikle kadın seyahat yazarları, erkek meslektaşlarına göre daha farklı bir bakış açısı sunmuşlardır. Kadın olmanın avantajını kullanarak Osmanlı kadınlarıyla daha samimi ilişkiler kurmuş ve onların günlük hayatlarına daha yakından tanık olmuşlardır. Bu sayede, harem hayatı gibi konularda daha gerçekçi ve objektif bilgiler sunmuşlar ve Osmanlı kadını hakkındaki yerleşik kalıpları sorgulamışlardır. Batılı kadın seyyahlar, erkek meslektaşlarından ayrılan gözlemleriyle, Osmanlı kadınına dair daha objektif ve gerçekçi bilgiler sunmuşlardır. Yer yer Oryantalist izler taşısa da kadın seyyahların eserleri, Osmanlı kadını hakkında yerleşik yanlış bilgilerin düzeltilmesinde son derece önemli bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: seyahatname, Osmanlı kadını, batılı kadın seyyahlar

Ottoman Woman From The Pens Of Foreign Women Travelers In The 19th Century

Yağmur KÖFTER KURT*

Emrah ÇETİN**

Research Article

*Master's Student,
Yağmur KÖFTER KURT,
Bartın University

ORCID: 0009-0007-1316-867X

E-mail: yagmurkofter@gmail.com

**Prof. Emrah Çetin,
Bartın University

ORCID: 0000-0002-9330-6468

E-posta: emrahc@bartin.edu.tr

Submitted Date: 07.11.2024

Accepted Date: 10.11.2024

Published Date: 30.12.2024

Citation: Köfter Kurt, Y., Çetin, E. (2024). "Ottoman Woman From The Pens Of Foreign Women Travelers In The 19th Century". *BUEFD*, 9(2), 173-185.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1581339>

ABSTRACT

The rich cultural and social fabric of the Ottoman Empire attracted orientalist travelers from Europe in the 19th century. For these travelers, one of the most mysterious and intriguing symbols of the East was undoubtedly the Ottoman woman. Ottoman women, who were often depicted as sexual objects in Western literature and visual arts, were sometimes contradictory and sometimes taken as they were in travelogues. Travelers' observations of Ottoman women were greatly influenced by the dominant orientalist perspective of the period. Eastern women were generally seen as passive, exotic and unfree figures in the Western mindset. Harem life was placed at the center of Ottoman women's lives, and exaggerated and often unrealistic depictions were made of their closed and mysterious world. Travelers made detailed observations on issues such as women's attire, entertainment styles and married life, and shared these observations with the reader in their works. However, not all travelogues were equally biased. Some travelogues tried to understand the inner world of Ottoman women and tried to draw a more nuanced portrait. Women travel writers in particular have presented a different perspective than their male counterparts. Using the advantage of being women, they have established more intimate relationships with Ottoman women and have witnessed their daily lives more closely. In this way, they have provided more realistic and objective information on subjects such as harem life and have questioned the established stereotypes about Ottoman women. Western women travelers have provided more objective and realistic information about Ottoman women with their observations that differ from their male counterparts. Although they sometimes bear Orientalist traces, the works of women travelers have played an extremely important role in correcting the established misinformation about Ottoman women.

Keywords: travelogue, Ottoman women, western women travelers

Giriş

Osmanlı toplumunda kadınların sosyal konumları hakkında bilgi edinmek için Osmanlı arşivlerine başvurmak oldukça önemlidir. Fakat alandaki kaynakların yetersizliği var olan bu kesimlerin tarihteki izlerini anlamamızı zorlaştırmaktadır. Resmî belgeler, genelde siyasi ve askeri olaylara odaklanırken, seyahatnameler toplumların günlük yaşamına, geleneklerine, inançlarına, örf ve adetlerine dair farklı ve değerli bilgiler sunar. Bu sayede, farklı coğrafyalarda yaşayan insanların nasıl bir hayat sürdüklerini, neler yediklerini, nasıl giyindiklerini, hangi eğlencelere katıldıklarını ve birbirleriyle nasıl ilişkiler kurduklarını öğreniriz. Tarih kitaplarında yer almayan fakat toplumların hafızasında yaşayan pek çok hikâye ve anı da seyahatnameler sayesinde günümüze ulaşır.

Saraydaki haremde yer alan hanım sultanlardan yer yer bahsedildiğini kaynaklarda ve arşiv belgelerinde görülmektedir. Ancak toplum içindeki kadınların sosyal yaşamda edindikleri konumlarının aktarıldığı kaynaklar yok denecek kadar azdır. Bu sorunun çözümü için alternatif kaynaklara da yönelmek ve kapsamlı araştırmalar yapmak gerekmektedir. Osmanlı kadını hem dış dünyada hem de ev yaşamında çeşitli roller üstlenmiştir. Bu rollerin kapsamı ve nasıl algılandığı, döneme ve sosyoekonomik statüye göre değişebilmektedir. Kaynakların yetersizliği, bu rollerin nüanslarını ve karmaşıklığını tam olarak kavranmasını engellemektedir.

16. yüzyıldan beri Osmanlı topraklarını ziyaret eden Avrupalı seyyahların anıları bu noktada başvurulabilecek en ilginç kaynak niteliğindedir. Hatta hareme dair paylaşılmayan çoğu bilgileri Avrupalı kadın seyyahların seyahatnameleri aydınlatmaktadır. Kendileri de kadın olduğu için haremlik bölümünde oldukça fazla vakit geçirme fırsatı bulmuşlardır. Hatta bu konuyu Georgina Max Müller kitabında “Türkiye’yi ziyaret eden hiç kimse harem kısmını görmeden Türklerin hayat tarzları hakkında bilgi sahibi olamaz. Türk kadınlarının dış dünyanın gözlerinden uzak bulduklarını düşünerek onların sosyal hayatta hiçbir rolleri ve tesirleri yok sanmak, çok büyük hata olur.” (Müller, 1978, s.147) şeklinde ifade etmiştir. Osmanlı Devleti’nde kadının sosyal yaşamdaki rolünü daha iyi anlayabilmek için, mevcut kaynakların kapsamını genişletmek noktasında yabancı seyyahların seyahatnameleri farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Osmanlı kadınının sosyal yaşamdaki yeri, sadece Osmanlı tarihi için değil, genel olarak kadın tarihi ve cinsiyet çalışmaları için de önemli bir araştırma konusudur. Bu alandaki eksiklikleri gidermek ve kadınların tarihteki seslerini duyurmak için yabancı seyyahların kaleminden çıkan eserlerin incelenmesi çalışmaya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Doğu’ya dair yazılmış seyahatnamelerde sıkça işlenen temalardan biri de kuşkusuz Osmanlı kadınıdır. Oryantalist seyyahlar için adeta bir gizem olan bu figür, Doğu’nun en ilgi çekici simgelerinden biri haline gelmiştir. İncelenen dönemde seyahatname yazar erkek ve kadın seyyahlar arasında Türk kadınına bakış noktasında ciddi farklılıklar görülmektedir. Osmanlı’yı ziyaret eden birçok erkek seyyah, peçenin ardına gizlenmiş bir kadın figürüyle karşılaşmayı ummuştur. Ancak gerçekte gördükleri, zihinlerindeki

oryantalist kurguya pek de uymamaktadır. Bu durum, eserlerinde de yansımasını bulmuş ve zihinlerinde şekillendirdikleri idealize edilmiş bir Doğulu kadın portresi ortaya koymuştur.

Osmanlı Kadınının Harem, Evlilik ve Aile Hayatı

Harem sözlük anlamına göre mabet veya kutsal alan anlamına gelmektedir. Genel bir girişin olmadığı veya sadece denetimli girişlerin olduğu ve belli başlı yasakların bulunduğu bir yeri ima eder. Bir sarayın yahut bir hanenin özel yaşamının olduğu bir bölümünün ve burada yaşayan kadınlara “harem” denmesi, İslamiyet’e göre bilhassa hane kadınlarıyla kan bağı bulunmayan erkeklerin (namahrem) hareme girişinin sınırlandırılmasını da ifade etmektedir. Bir ailenin kadınları bağlamında kullanıldığında belli bir cinsiyeti ifade etmektedir (Peirce, 1998, s.2).

Harem yabancı seyyahların hatta batı ülkelerinin her zaman merak konusu olmuştur. Osmanlı haremi batılı literatürde çoğunlukla Müslümanların cinsel dürtülerini karşıladıkları ve tamamen cinsellik üzerine kurulu bir kurum olarak görülmektedir. Hatta bu durumu Leslie P. Peirce *Harem-i Hümayun* kitabında “... 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl, en sık ele alınan konu da Osmanlı sultanının sarayıydı. Zihni kendi monarşik mutlakiyetçilik türlerinin esiri olan Avrupa, bir Doğu tiranı efsanesi geliştirdi, özünü de sultanın hareminded yakaladı. Seks alemleri kokuşmuş iktidarları anlatmakta kullanılan bir mecaza dönüşmüştü.” (Peirce, 1998, s.1) şeklinde belirtmiştir.

Osmanlı haremi hakkındaki bilgilerin büyük bir kısmı, doğrudan gözlem imkânı bulmuş kadın seyyahların kayıtlarından elde edilmektedir. Erkek seyyahların harem hakkındaki anlatıları ise çoğunlukla yasaklı bir alana dair duydukları dedikodular, kendi kültürel ön yargıları ve oryantalist bakış açılarıyla şekillenmiş, abartılı ve çoğu zaman gerçeklerden uzak tasvirlerden oluşmaktadır. Hareme girişin yasak olması nedeniyle sınırlı bir bilgiye sahip olan erkek seyyahlar, kendi zihinlerinde yarattıkları egzotik ve cinsellik merkezli bir harem imajını Batılı dünyaya aktararak, bu konuda yanlış ve kalıcı bir algının oluşmasına neden olmuşlardır.

1717- 1718 yılları arasında Osmanlı’yı ziyaret eden ilk batılı kadın seyyah Lady Montagu mektuplar halinde yazdığı seyahatnamenin bazı mektuplarında batılı seyyahların ve Osmanlı haremi hakkında yazan insanların yazdıklarının doğru olmadığını belirtmiştir. Kadın seyyahlar seyahatnamelerinde hareme kesinlikle erkeklerin giremediğini ve kadınların da selamlık bölümüne denetimsiz giriş yapamadıklarını yazmışlardır. Kadın seyyahların bu bilgileri edinmesindeki nüans Osmanlı Devleti’nde görev alan önemli kişilerin eşleri ya da kızları olmasından kaynaklıdır. Kadın seyyahlara yazılarında da ellerinden geldiği kadarıyla destek olmuşlardır. Hatta Osmanlı kültürünü, Müslümanlığı ve misafirperverliği en iyi şekilde yansıtabilmek adına her alandan bilgiler verip, aynı zamanda da Osmanlı kültürünü yakından deneyimleyebilmeleri için harem bölümünden selamlık bölümüne, hamamdan mezarlığa ve önemli kimselerin evlerine kadar birçok yer gezdirilmiş ve gösterilmiştir. Durumu çok iyi olanlar kendilerine bir rehber dahi tutmuş, sadece gördüklerini yazmakla kalmamış doğru bilgiler edinmek için rehber eşliğinde gezmişlerdir. Anlatılanlara örnek verecek olursak, Osmanlı sarayında

hareme davet edilmiş bir kadın seyyah olan Julia Pordoe “Doğrusunu söylemek gerekirse bu kadınlar, sabahları erken kalkarak biraz olsun faydalı işlerle meşgul olmaları dışında, büyük bir bolluk içinde hiç yorulmadan, rahatça yaşarlar. Bütün vakitleri, giyinmek, taktıkları mücevherlerin yerlerini değiştirmekle geçer. Kışın yaptıkları iş, sadece tandır yorganlarının altında soğuğa karşı sığınmaktır. Yazları da divanların üzerindeki yastıklara gömülerek vakit geçirirler. Genel olarak, bu böyle olmakla beraber, çalışma adetleri yavaş yavaş hareme girmiştir. Dış çevredeki değişiklikler, kadınların meşguliyetleri ve zihniyetleri üzerinden etkisini göstermeye başlamıştır. Ve soylu Türk kadınına atfedilen tembellik, artık zorunlu bir özellik olmaktan çıkmıştır.” (Pardoe, 1967, s.29) haremde gördüğü kadın profilini bu şekilde ifade etmiştir.

Osmanlı Devleti’nde evlilik toplumsal yapının önemli bir parçasıdır. Geleneksel aile yapısının ve toplumun ortak değer yargılarının derinlemesine etkisiyle şekillenen evlilik adayları, bilinçaltı düzeyde dahi olsa, düzgüsel çerçevede hareket etme eğilimindedir. Evlilik sürecinde alınan kararlar, sergilenen davranışlar ve kurulan ilişkiler üzerindeki toplumsal baskının izlerini yazılan seyahatnamelerde de görmekteyiz. Osmanlı Devleti için hassas olan bu konuyu ele alırken evlilik kurumu ile ilgili birtakım bilgileri ele almamız seyahatnamelerde geçen olguları anlamamız açısından etkili olacaktır. Bu hususta, bir kız çocuğunun 12 ila 15 yaşında olması onun artık evlilik çağında olduğunun bir göstergesidir. Osmanlı toplumunda kız çocukları, henüz fiziksel ve zihinsel olarak tam olarak gelişmemiş olmalarına rağmen, toplumsal normlar ve gelenekler gereği erken yaşlarda, genellikle 12-14 yaşlarında evlendirilirdi. Evlilik, kadınlar için kaçınılmaz bir geçiş ritüeli olarak kabul edilirken dul kalma durumunda ise kadınların yeniden evlenerek sosyal ve ekonomik hayata dahil olmaları teşvik edilirdi. Bu durum, o dönemdeki kadınların sosyal ve ekonomik konumlarını belirleyen önemli bir faktör olmuştur (Davis, 2009, s.75). Faroqhi'nin de belirttiği gibi, Osmanlı'da evlilik sadece bireysel bir tercih değil, aynı zamanda toplumsal bir zorunluluk olarak görülmekteydi ve bu nedenle evlenmemiş kişi sayısı oldukça düşüktü (Faroqhi, 2011, s.129).

Evliliklerde görücü usulünün yaygın olduğu dönemlerde, evlenme süreci müstakbel damadın annesinin devreye girmesiyle başlardı. Bu görevi üstlenen kişi, damadın bir akrabası, arkadaşı, komşusu veya bu alanda uzmanlaşmış bir "çöpçatan" olabilirdi. Osmanlı toplumunda görücü usulü evliliklerin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynayan araçlar, genellikle damat adayının ailesinden seçilirdi. Osmanlı dönemi evliliklerinde, aracı kadınlar vasıtasıyla gerçekleştirilen kız görme adetleri oldukça yaygındı. Bu süreçte, kızın fiziksel özellikleri ve ahlaki değerleri değerlendirilir, ardından başlık parası konusunda anlaşma sağlanır ve nişan merasimine geçilirdi (Abdül Aziz Bey, 1995, s.106). Bu kişiler, kız tarafıyla iletişimi sağlamak, aile hakkında bilgi toplamak ve evlilik görüşmelerini yürütmek gibi görevleri üstlenirdi. Bazı durumlarda ise, profesyonel çöpçatanlar olarak adlandırılan kişiler, bu süreci yönetir ve evliliklerin gerçekleşmesinde önemli bir katkı sağlardı (Davis, 2009, s.75).

Evlilik yolunda bir sonraki durak nişan törenidir. Bu özel günde, gelinin ailesi damadın ailesine bol bol hediyeler içeren bir bohça gönderir. Bohçanın içinde damadın ve aile fertlerinin hoşuna gidecek tatlılar, hediyeler ve süs eşyaları yer alır. Kızın ailesinin imkanları elveriyorsa bohçaya akrabalar için de hediyeler eklenir. Bu cömert armağana karşılık, damadın ailesi de gelinin ailesine daha kapsamlı bir bohça hazırlar ve gönderir. Bu bohçada geline takılacak altın takılar, gelinlik kumaşı ve diğer düğün malzemeleri de yer alabilir. Fanny Blunt bu bohçayı şöyle anlatmıştır: “Nişan takımı, nişan bohçasına göre daha bir inceden inceye hazırlanırdı. Zengin aileler nişan takımını beş ayrı tepsi halinde gönderir, bunları beş hizmetçi başlarında taşırdı. İlk tepside gelin ve gelinin hanım akrabaları için alımlı çıtıpıtlar yani ev terlikleri ile ailenin hizmetçileri için daha az sık terlikler olurdu. Tepside ayrıca, gümüş bir el aynası, küçük kristal şişelerde parfümler, içine hem evlilik hem de nişan yüzüğü yerine geçen yüzüğün bulunduğu telkâri işi gümüş bir kutu veya çekmece bulunurdu. Yüzük genelde tek taş bir zümrüt, yakut veya elmasla süslenmiş olurdu. İkinci tepsiye çiçekler, üçüncü tepsiye meyve sepetleri, dördüncü tepsiye tatlılar, baharatlar, kahve, renkli mumlar ve Mekke kınası ile dolu sepetler konurdu. Beşinci tepside ise gelinlik elbise kumaşlarıyla birlikte başka kumaşlar, ayrıca gelin hamamı için sedef kakmalı, tokaları incilerle süslenmiş bir çift nalın, küçük bir gümüş leğen ile ince ince süslenmiş taraklar olurdu. Bu tepsilerin hepsi tüllere sarılır kurdelelerle bezenirdi.” (Sancar, 2010, s.67-68).

Halk düğününden farklı olarak; saray düğünü gören Pardoe, II. Mahmud’ un kızlarından biri olan Mihrimah Sultan’ın düğününe tanıklık etmiştir ve birçok safhadan oluşan saray düğününün çeyiz alayına, “O sabah hanedan düğünü münasebetiyle İstanbul’da toplandığı söylenen üç yüz bin kişinin tamamı yolumuza çıkmış olsa gerek!” (Pardoe, 2010, s.348) şeklinde tepki vermiştir. Ayrıca bu alaydaki çeyiz hediyeleri hakkında “Geline gönderilen hediyelere gelince; içinde Doğu’nun en ağır kokuları olan ve som gümüşten mahfaza içine konulmuş gümüş bir tuvalet takımı ile ve yine aynı gümüşten mahfazalı bir gümüş sofrta takımı ve üzeri kıymetli taşlar altın ve gümüş işlemelerle kaplı birkaç tepsi, birkaç tane de içi altın para yığılı tepsi görüldü. Bütün bu hediyeler, çok ağır örülmüş gümüş tel kafeslerin içinde idiler. Bunları taşıyanların yanlarında birer de uşak bulunuyordu.” demiştir (Pardoe, 2010, s.76).

Osmanlı Devleti’ni ziyaret eden batılı seyyahların bu konuda en çok ilgisini çeken konulardan bir tanesi çok eşlilik kavramıdır. Evliliklerde erkekler genellikle tek eşliliği tercih ederlerdi. Fakat bazı durumlarda, ilk eşinden çocuk sahibi olamayan erkekler, yeni bir evlilik yaparak soyunu devam ettirmeyi amaçlardı. Bu ikinci veya üçüncü evlilikler, çoğunlukla çocuk sahibi olma isteğinden doğardı. Ancak, Osmanlı ailelerinin çok çocuklu olduğu fikriyle çelişiyor gibi görünse de gerçek biraz daha karmaşıktır. Evet bazı aileler kalabalık olmakla gurur duyabilir fakat genel olarak, aileler çocuk sayısını iki veya üç ile sınırlamayı tercih ederdi. Bunun sebebi ise, o dönemdeki ekonomik ve sosyal koşulların kalabalık aileleri geçindirmeyi zorlaştırmasıydı. Bu konuyu Max Müller seyahatnamesinde şu sözlerle ifade etmektedir, “Nazır’ın karısıyla çok neşeli, tatlı Fransızca bir sohbeta daldım. Bana anlattığına göre senede yalnız bir ve bazan iki defa kapalı bir araba içinde gezmeye gidermiş. Yani bu korkunç duvarları aştığı zamanlar

sadece bundan ibaretti. Çocuğu yoktu. Bilahare duyduğuma göre hep kocasının kendisini boşayacağı korkusu içinde yaşıyormuş. Zira bugün pek az Türk, birden fazla kadınla evleniyor. O bana şöyle diyordu: Evet ama biz sizden daha mesuduz. Zira bizim kocalarımız tanıdığımız cariyelerden birini alabilir. Halbuki sizin kocalarınız hiç tanımadığımız bir Fransız artisti ile ilişki kurabilir.” (Müller, 1972, s.149-150). Hatta D’Ohsson *Osmanlı İmparatorluğu’nun Genel Tablosu (Tableau général de l’Empire Othoman)* adında yazdığı yedi ciltlik seyahatnamesinin dördüncü cildinde “Her Müslüman’ın dört kadına kadar alması; hatta cariyeleriyle birlikte yaşaması caiz olduğundan, birçok erkekler bu haktan faydalanır ve bütün haremlerini ve bilhassa ilk karılarını bedbaht ederler. Gerçekten bir kocanın kalbini ve haklarını yeni zevcelerle paylaşması, hatta cariyelerinin kendilerine rakip olduğunu görmek, meşru da olsa kıskanmadan, bedbaht olmadan katlanılacak şey değildir. Kanunlar erkekler için böylesine elverişli, kadınlar için de aksine huzur kaçırıcı olmasına rağmen, çok karılı evlilik sanıldığı kadar yaygın değildir. Pek az Müslümanın iki karısı vardır. Dörde kadar evlenen zenginlere de çok az rastlanır.” (D’Ohsson, 1972, s.206).

Osmanlı toplumunda çok eşliliğin tarihsel kayıtlar ve sosyolojik araştırmalar ışığında incelendiğinde yaygın bir uygulama olmadığı, hatta pek tercih edilmeyen bir yaşam tarzı olduğu görülmektedir. Ancak dönemin batılı erkek seyyahların, genellikle yerel halkla derinlemesine etkileşim kurmadan ve doğru bilgiye ulaşmadan kaleme aldıkları yazılarında, Osmanlı toplumunda çok eşliliğin abartılı bir şekilde yaygın olduğu iddiasında bulunmaları, bu konuda yanlış ve eksik bilgilere dayalı bir algının oluşmasına neden olmuş ve özellikle Osmanlı ailesi ve haremi hakkında olumsuz ve gerçek dışı bir imajın yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Osmanlı Kadını ve Kılık- Kıyafet

Osmanlı Devleti’ni ziyaret eden batılı seyyahların ilgi odağı olan bir diğer konu ise kılık- kıyafettir. Batılı kadın seyyahlar özellikle Osmanlı kadınının giyim kuşamına yazdıkları seyahatnamelerde önemli bir yer ayırmışlardır. Giysiler, sadece bedenimizi korumak ve süslemek için değil, aynı zamanda kim olduğumuzu da göstermek için kullandığımız araçlardır. Bir ulusu oluşturan temel unsurlar olan dil, din, ırk ve toprak bütünlüğünün yanında, o ulusun kimliğini yansıtan ve onu diğerlerinden ayıran araç ve dil haline de gelmiştir (Çetin, 1995, s.16). Osmanlı medeniyetinde, kılık kıyafet giyinme ihtiyacının ötesinde, kültürün ve kimliğin önemli bir göstergesiydi. Farklı kültürlerin harmanlandığı bu karmaşık mozaikte, renkler ve desenler adeta birer dil gibi konuşarak, din, ırk, meslek ve zenginlik gibi ayrımları net bir şekilde ortaya koyuyordu. Her meslek grubu, her sosyal katman ve her millet, bu görsel dilde kendine özgü bir lehçe kullanıyordu (Öztürk, 2017, s.2).

Osmanlı Devleti’nde kıyafetler genel hattı ile bol ve uzundur. İç giysi olarak beyaz gömlekler ve şalvarlar, sade ve zarif bir şekilde kıyafetlerin temelini oluştururken, kumaşlar yumuşak ve işlemler zariftir. Rahatlığı ve sıcaklığı sağlayan bu

katmandır. Dış giyimde ise, entariler, kaftanlar ve cepkenler, statü ve gücü simgeleyen gösterişli karakterler gibidir. Parlak kumaşlar, zarif nakışlar ve etkileyici aksesuarlar ihtişam ve gücü yansıtır. Son olarak üst giyimde ferace ve dış kaftanlar, gizemli bir örtü gibidir, aynı zamanda işlevsel ve estetik açıdan da önemli bir rol üstlenirdi. Farklı hava durumlarına göre farklı kumaşlardan ve tarzlarda üretilen üst giyimlerin aynı zamanda da pratik bir yönü vardı. Osmanlı'da saray mensupları da halk kesimi de bu şekilde giyinirdi. Yalnızca zengin sınıf daha kaliteli kumaşlardan giyinirken, halk kendi cebine uygun kumaşlar seçerdi (Koç ve Koca, 2009, s.3). Her katman, farklı bir anlam ve işlev sunarak Osmanlı kadınlarının giyim tarzının güzelliğini ortaya koyardı. Bu zarif ve gizemli katmanlar, giysi olmanın ötesinde, kültür hazinesi ve birer sanat eseri idi. Julia Pardoe haremdeki kadınların kılık- kıyafeti hakkında şu şekilde bir gözlem yapmıştır: “Hepsi ince kurdele saçaklarla süslü bürümcek gömlekler ve desenli pamuk kumaştan yapılmış geniş ve topuklarına kadar uzun şalvarlar giymişlerdi. En üste giydikleri fistan yahut da uzun etekli elbiselerini yerlere sürüyerek, o küçük terliklerle rahatça yürüyorlardı. Üste giydikleri elbiseleri, çok açık renk, desenli pamuklu kumaştandı. Mesela evin kızının elbisesi, mavi zemin üzerine sarı desenli idi ve pembe yeşil saçaklarla süslenmişti. Dikişsiz olan bu uzun etekli elbiseler, kalçalara toplanarak kaşmir bir şalla sarılıyorlar. Kışın bu kıyafet, içi kürk kaplı dar bir yelekle tamamlanıyor. Bunun rengi de çoklukla açık yeşil yahut da pembedir.” (Pardoe, 1967, s.28-29).

Elisabeth Craven 1876 yılında Beyoğlu sokağında rastladığı kadınları şöyle tasvir etmiştir: “Sokaklarda erkekler kadar kadınlar var. Fakat bir mummyya benziyorlar. Gırtlaklarından topuklarına kadar vücutlarını örtüp saran esvaba ferace diyorlar. Renkleri koyu yeşil. Ferace altında erkek ve kadın. Prenses ile cariye fark edilmez. Kadınların bu kadar hür ve emin buldukları bir memleket görmedim. Evinin harem kapısında bir çift yabancı kadın pabucu gören koca içeri girmez. Ama başka bir erkek, bir kadın kıyafetlerinde gelmiş olamaz mı?” (Craven, 1939, s.11). Yazısının sonunda da kendince haklı bir soru da eklemiştir.

Osmanlıyı ziyaret eden ilk kadın seyyah Lady Montagu seyahati sırasında Osmanlı'da bir kadın nasıl giyinmişse kendisi de o şekilde giyinmiştir. Giydiği kıyafetleri şu şekilde aktarmıştır: “Evvla gayet geniş bir şalvarım var; bacaklarımı örterek topuklarıma kadar iniyor, gayet ince, pembe damaskodan kenarı gümüş işlemeli. Terliklerim beyaz keçi derisinden ve altın işlemeli. Şalvarın üzerine beyaz ipekten, etrafı bir işlemeli bir tül gömlek sarkıyor, kolları geniş ve kısa, dirseğimde; yakası elmas bir düğme ile kapanıyor. Gömlekten sinemin renk ve şekli olduğu gibi görünüyor. Entarim de altın sırma Şam kumaşından, kolları uzun, kenarı gayet kalın altın sırma işlemeli, elmas inci düğmelerle süslü; kaftanım da şalvarımın kumaşından, bu esvabın uzunluğu da bütün boyunca ayaklarıma düşüyor. Yeşil ve sırma işlemeli bir kürküm var.” (Düğer, 2015, s.80).

Osmanlı Devleti'nde giyim kuşam, sadece estetik bir kaygıdan öte, adeta birer gizemli dil gibi konuşurdu. Farklı milletler, bu dili kullanarak renkleri, desenleri ve kumaş türlerini birer kimlik belgesi gibi giysilerine işlerlerdi. Bu sayede, bir kadını görür görmez hangi milletten olduğunu anlamak mümkündü. “Şark'ta bir kadının hangi milletten

olduğunu anlamak için yüzünü örtüp örtmediğine bakmak yetiyor. Rumlar ile Frenklerin yüzleri açık, Yahudilerle, Ermenilerin yarısı örtülü. Türkler ise yalnızca gözlerini açıkta bırakıyor” (Fontmagne, 1977, s.243). Anadolu’da yaşayan kadınlar ise daha kapalı, sade ve göze çarpmayan kıyafetler giymektedir.

Doğulu kadının dünyasının doğal bir parçası olan peçe, oryantalist sanat ve edebiyatta önemli bir yere sahiptir. Birçok erkek seyyah, eserlerinde peçeyi ulaşılmazlığın bir sembolü olarak resmetmiştir. Bu gizemli bakış açısı, oryantalist hayallerin ve önyargıların beslenmesine katkıda bulunmuştur. Ancak, bu algıya karşıt bir bakış açısı da mevcuttur. Birçok kadın seyyah, peçeye farklı bir anlam yüklemiştir. İstanbul’a birçok kez seyahat eden feminist gazeteci-yazar Grace Ellison, eserlerinde Türk kadınının ve Türkiye’nin modernleşmesi konusundaki görüşlerini dile getirmiştir. Ellison, peçeyi sadece bir giyim eşyası olarak değil, aynı zamanda Türk kadınının kimlik ve özgürlük mücadelesinin bir sembolü olarak da görmüştür. Ellison’ın bakış açısı, peçeye dair tekdüze ve oryantalist algıyı yıkarak, Türk kadınının kendi kimliğini ve kaderini tayin etme arzusunu gözler önüne serer. Bu sayede, peçe gizemden modernliğe uzanan bir köprüye dönüşür. Sonuç olarak, peçe sadece bir giyim eşyası olmanın ötesinde, farklı anlamlara ve yorumlara açık bir semboldür. Oryantalist bakış açısı gizemi vurgularken, feminist bakış açısı kimlik ve özgürlük mücadelesine odaklanır. Grace Ellison’ın eserleri, bu farklı bakış açılarını gözler önüne sererek peçeye dair daha kapsamlı bir anlayışa katkıda bulunur. Ellison “Bir Türk kadınından peçesini açıp dışarı çıkmasını istemek, bir İngiliz kadından bluzunu çıkarıp sokağa çıkmasını istemek gibi bir şey... Yanan bir evden kurtarılan kadınların ölümle pençeleşirken bile yüzlerini peçeyle örtmeye çalıştıklarını duydum.” (Ellison, 2009, s.63) diyerek peçenin Osmanlı kadını için öneminden bahsetmiştir.

Osmanlı Kadını ve Eğlence Hayatı

Osmanlı döneminde kadınların sosyal alanları sınırlı olduğundan, kendi içinde bir yaşam alanı oluşturmuşlardır. Komşu ziyaretleri, düğünler, İstanbul’un ünlü mesire yerleri, hamamlar ve çeşitli etkinlikler, kadınların sosyalleşme ve eğlenme ihtiyaçlarını karşılamıştır. Boğaz’da kayıkla gezinti, talika ile şehir turu ve alışveriş gibi aktiviteler de kadınların günlük hayatlarına renk katmıştır (Altunbay, 2015, s.59). Osmanlı kadınları için mesire gezileri, sadece bir eğlence değil, açık havaya duyulan tutkunun somut bir ifadesiydi. Başkentten en ücra köylere kadar uzanan her köşede, gökyüzünün altında yeşilliklerle çevrili güneşli bir alan, adeta birer özgürlük alanına dönüşerek Osmanlı kadınlarını "keyif" e davet ediyordu.

Garnett başkentteki kadınların en sevdiği Avrupa’nın Tatlı Suları (yani buralar: Kağıthane ve Alibeyköy Dereleri), Asya’nın Tatlı Suları (buralar Küçüksu ve Göksu dereleri), Yıldız Korusu ve İhlamur Vadisi sayılabilir. Kağıthane deresi yeşil çayır ve gölgeli ağaçlar arasından süzülerek Haliç’e akar. Üzerinde Çin tarzı ahşap köprüler yer alır ve etrafında zarif köşkler vardır. Çayırlar arasındaki kahvehane önlerinde oturan müşteriler çalgıcıları, meddahları, şarlatanları izleyerek eğlenirler (Garnett, 2009, s.519).

Osmanlı toplumunda kadınlar, evlerinin mahremiyetinde, örf ve adetlere uygun olarak düzenledikleri toplantılarla sosyalleşirlerdi. Toplumun üst kesimlerindeki kadınlar, bu gelenekleri örf ve adetlere uygun bir şekilde yerine getirirlerken haremde düzenledikleri toplantılarda kahve ve nargile ikramının yanı sıra, Karagöz oyunları, masal anlatımı, cariyeye ve halayıkların müzik ve dans gösterileri gibi çeşitli etkinliklere yer verirdi. Bu gelenekler, o dönemi gezen yabancıların yazdıklarında da sıkça yer alır (Ağırbaş, 2019, s.212).

Osmanlı kadını için eğlence, sadece evde oturmakla sınırlı değildi. Ev ziyaretleri, düğün şenlikleri, mesire gezintileri, araba turları, alışveriş gezmeleri ve hamam ziyaretleri gibi çeşitli faaliyetler, renkli bir eğlencenin onlar için kapılarını aralamıştır. Türk kadınının anlatılan aktivitelerine tanık olan Lady Montagu, "Türk kadınları dünyanın en hür kadınlarıdır. Ömürlerini daima bir zevk ve eğlence ile geçirirler. Bütün meşgaleleri misafirlğe gitmek, misafir kabul etmek, yıkanmak, para harcamak için hoş vesileler aramak, yeni modalar icat etmektir" (Düğer, 2015, s.82) diyerek gözlemlerini ifade etmektedir.

Kadınlar için bir diğer önemli aktivite ise alışveriş yapmaktır. Pardoe, eserlerinde Kapalıçarşı'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli alışveriş merkezi olarak tanımlamıştır. Pardoe'nun aktardığı bilgilere göre, Türk kadınları Kapalıçarşı'da alışverişlerini oldukça özel ve ayrıcalıklı bir şekilde gerçekleştirmekteydi. Önceden belirlenmiş satıcıların isimleri zikredilerek çağrılması ve ürünlerin doğrudan arabalarına sunulması, Türk kadınlarının alışveriş esnasındaki ayrıcalığını ve rahatlığını gözler önüne sermektedir. Bu durum, Türk kadınlarının o dönemdeki sosyal konumunu ve Kapalıçarşı'da kendilerine sunulan özel hizmeti de açıkça göstermektedir (Pardoe, 2010, s.39).

Yedi yıl boyunca Osmanlı Sarayı'nda ikamet eden şair Leyla Saz, eserlerinde Osmanlı kadınının alışveriş alışkanlıklarına dair değerli bilgiler sunmaktadır. Leyla Saz' ın aktardıklarına göre, Osmanlı'nın üst zümresini teşkil eden saray haremının mensupları, Kapalıçarşı'da alışveriş için özel bir ritüel takip etmekteydi. Harem kadınları, Nuru Osmaniye Camii'nde kendileri için ayrılmış özel bir bölümde dükkân sahiplerinin getirdiği malları inceliyor ve beğendikleri ürünlerin Harem ağası vasıtasıyla saraya taşınmasını talep ediyordu. Buna karşın, kent içinde yaşayan orta halli ailelerin kadınları, haftada bir kez kurulan mahalle pazarlarından alışveriş yapıyordu. Saz, bu pazarlarda sadece alışverişin değil, aynı zamanda birçok kadının da ürün sattığını gözlemlemiştir. Bu durum, Osmanlı toplumunda kadınların ekonomik hayatta aktif bir rol oynadığını ve pazarların sadece alışveriş mekanları değil, sosyalleşme ve gelir elde etme alanları olduğunu göstermektedir (Saz, 2010, s.117).

Saz, eserlerinde saray haremının eğlence hayatına dair değerli bilgiler sunarak Osmanlı kadınlarının boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri hakkında önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Saz' ın aktardıklarına göre, Harem kadınları sadece geleneksel el sanatlarıyla uğraşmakla ve müzikle ilgilenmekle kalmayıp aynı zamanda zihinsel açıdan da kendilerini geliştirmeye önem vermekteydi. Gazete okuyarak güncel

olaylardan haberdar olmak, değerli edebi eserler ve özellikle tarih kitapları okuyarak bilgi birikimlerini artırmak Harem kadınlarının günlük rutinlerinin önemli bir parçasıydı (Saz, 2010, s.103).

Sonuç

Batı dünyası, Doğu coğrafyalarına duyduğu ilgiyle yüzyıllar boyunca seyahatname yazarlarını bu topraklara yönlendirmiştir. Bu seyahatler, Batı'nın Doğu'yu tanımaya ve anlamaya çalışmasına imkân sağlarken seyahatnameler de bu etkileşimin en önemli araçlarından biri olmuştur. Seyahatnameler, farklı kültürlerin aynası gibidir. Gezginlerin gözünden yansıyan bu kültürler, geçmişten bugüne köprü kurmaya yardımcı olur. Ancak bu etkileşim her zaman kusursuz olmamıştır. Oryantalist bakış açısının egemen olduğu bazı seyahatnamelerde, yazarlar gözlemledikleri gerçekleri, zihinlerindeki önyargılar ve stereotiplerle harmanlayarak farklı bir şekilde sunmuşlardır. Bu durum, Doğu'ya ait sembollere de farklı anlamlar yüklenmesine ve Batı'da hatalı algıların oluşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, seyahatnamelerin Doğu'yu ne kadar objektif bir şekilde yansıttığı sorusu önem kazanmıştır. Bu eserlerin değerlendirilmesinde, yazarların bakış açılarının ve kullandıkları dilin eleştirel bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu makalede, Batılı kadın seyyahların gözünden Osmanlı kadınının günlük hayatı, sosyal ilişkileri ve toplumdaki yeri incelenmiş; Osmanlı toplumunda kadının konumu, Batılı kadınların gözlemleri ve değerlendirmeleri doğrultusunda daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Seyahatlerin tarihsel süreçteki cinsiyetçi yapısı, 19. yüzyılda kadınların seyahat etme özgürlüğünü kazanmasıyla değişmeye başlamıştır. Doğu kültürlerine ilgi duyan kadın gezginlerin kaleme aldığı seyahatnameler, Batı'nın Doğu algısını zenginleştirirken aynı zamanda kadınların seyahat yazınındaki yerini de sağlamlaştırmıştır.

Batılı kadın seyyahların Osmanlı saraylarına ve hanelerine dair gözlemleri, yüzyıllar boyunca harem hayatına ilişkin yaygın olan klişeleri yerle bir etmiştir. Bu gözlemler, Osmanlı kadınının sadece eğlence ve zevk için var olmadığını, aksine evlilik hakları, boşanma imkanları ve adalete erişim gibi konularda önemli bir özgünlüğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Kadınların dini eğitim alarak manevi dünyalarını geliştirmeleri, çeşitli sanat dallarında yetişerek yeteneklerini ortaya koymaları ve hatta yabancı diller öğrenerek entelektüel gelişimlerine önem vermeleri, Osmanlı toplumunda kadının konumuna dair önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Doğu'nun gizemli atmosferinin simgesi olarak görülen harem, Batılı kadın seyyahların gözlemleriyle farklı bir perspektif kazanmıştır. Cinsel haz ve tutku yuvası olarak sunulan bu mekanlar, Osmanlı aile yapısının önemli bir bileşeni olup ev sahibinin kadın akrabaları ve çocuklarının bir arada yaşadığı sosyal bir çevreydi. Batıların zihinlerinde hapsedilmiş bir yaşamın sembolü olarak yerleşen Osmanlı kadını, aksine oldukça hareketli bir sosyal hayata sahipti. Geziler, toplantılar ve alışveriş gibi etkinlikler,

bu kadınların günlük yaşamının vazgeçilmez parçalarıydı. Bazı seyyahlar, Osmanlı kadınlarının Batılı kadınlara göre daha fazla özgürlüğe sahip olduğunu belirtmişlerdir. Evliliğin toplumdaki yeri ve düğünlerin coşkulu kutlanması da bu kadınların hayatındaki önemli dönüm noktalarını oluşturmaktaydı. Oryantalist bakış açısının etkisiyle yaygınlaşan çok eşlilik anlayışı ise gerçeklerden oldukça uzaktı ve Osmanlı toplumunda nadir görülen bir durumdu.

Batılı kadın seyyahlar Osmanlı toplumunu birçok yönüyle inceleyerek bir tablo çizmişlerdir. Sadece kadınların değil, tüm halkın yaşam biçimini, sosyal ve kültürel yapısını, yöneticileri ve yönetim sistemini, kıyafetlerini ve eğlence anlayışlarını yakından gözlemleyip kaydetmişlerdir. Ziyaret ettikleri bölgelerin tarihini ve coğrafyasını da araştırarak bu bilgileri seyahatnamelerinde okurlarıyla paylaşmışlardır. Ancak bu kadınların yazılarında geçmişten getirdikleri inançlar, okudukları eserler ve dönemin oryantalist bakış açısı gibi etkenlerden kaynaklanan bazı önyargılar da görülmektedir. Buna karşın doğanın güzellikleri, Türklerin misafirperverliği ve Osmanlı Devleti'nin Batı ile kurduğu ilişkiler, bu kadınların daha objektif bir bakış açısı kazanmalarına yardımcı olmuştur. Seyahatnameler hem dönemin ön yargılarını yıkmış hem de gerçekçi gözlemlerin yapılmasında olanak sağlamıştır. Aynı zamanda da 18., 19. ve 20. yüzyıllarda Doğu'ya dair algıların yapıcı bir biçimde şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Bu seyahatnamelerde yer alan Harem tasvirleri, Batılı yazarların beslediği klişelerle doluydu. Harem, sadece cinsel hazlara ve isteklere hitap eden bir kurum olarak sunuluyor, Osmanlı toplumundaki aile yapısı ve kadınların rolü konusunda yanlış bilgiler yayılıyordu. Ancak, bu klişelere karşı çıkan ve gerçek Harem'i anlatan cesur kadın seyyahlar da vardı. Bu seyyahlar, Haremi bizzat görmüş olup bu kurumun Osmanlı toplumunda aile kurumunun önemli bir parçası olduğunu gözlemlemişlerdir. Haremin sadece saraylarda değil, orta ve üst halli birçok ailede de var olduğunu yazılarında belirterek belli önyargıların çürütülmesine de vesile olmuşlardır. Bu seyyahların eserleri, Harem'e dair yanlış algıları yıkmada ve Osmanlı toplumunu daha iyi anlamamızı sağlamada önemli bir rol oynamıştır.

Kaynakça

Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ağırbaş, S. (2019). Batılı Kadın Seyyahların Anlatımlarında Osmanlı Kadını. *Akademik Hassasiyetler*, 6, 195-222.

Altunbay, M. (2015, Aralık). 16. ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyahatnamelerde Osmanlı Devleti'ndeki Kadın Algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı:41, Cilt:8, s.59.

Craven, Elizabeth (1939). *1786'da Türkiye*, (Çev. Reşad Ekrem Koçu), İstanbul: Çığır Yayınevi.

Düğer, S. (2015). Batılı Kadın Seyyahlar İmgeleminde Osmanlı Kadını. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (29), 71-90.

Ellison, Grace (2009). İstanbul'da Bir Konak ve Yeni Kadınlar, (Çev. Neşe Akın), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Faroqhi, S. (2011). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla*. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Fontmagne, La Baronne Durand De (1977). Kırım Harbi Sonrasında İstanbul, (Çev. Celal Altuntaş), İstanbul: Tercüman Yayınları.

Garnett, Lucy M. J. (2009) Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri, (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Oğlak Yayıncılık

H. Öztürk ve T. Yazar, "Dokuma ve Motif Özellikleri Açısından Sembolik Değer Olarak Osmanlı Padişah Kaftanları ve Şifreleri", *Researcher*, c. 5, sy. 3, ss. 148-168, 2017.

Montagu, Lady, (1972). Türkiye Mektupları, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Müller, Max, (1972). İstanbul'dan Mektuplar, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Pardoe, Julia (2010). Sultanlar Şehri İstanbul, (Çev. M. Banu Büyükkal), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Pardoe, Julia, (1967). Yabancı Gözü ile 125 Yıl Önce İstanbul, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.

Peirce, Leslie P. (1998). Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar, (Çev. Ayşe Berktaş), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Sancar, Aslı (2010). Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Saz, Leyla (2010). Anılar, 19. Yüzyılda Saray Haremi, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.